

Elaine Kalman Naves

Tanulóévek*

Gusztai, Feri és Pali iskoláztatása nem csekély gondot okozott a Rákóczi-tanyán élő Weinberger szülőknek. Ilona túlságosan féltette gyerekeit, sem hogy internátusba küldje őket, a falubeli iskolák színvonala meg Kálmán igényeinek nem felelt meg. Magántanítókhoz kellett folyamodni. A közismereti tárgyak tanárai közül voltaképp egyetlenegy sem érte el a Kálmán követelte színvonalat, míg csak évek múltán Sas tanár színre nem lépett.

Lichtenstein Fridát, az első nevelőnőt, közepeszerű vagy annál is gyengébb fiatal emberek követték, akik mint csenevész növények kókadtak le Kálmán megsemmisítő pillantásától. Egyetlen fix pont a vallástanító Frida örökébe lépő Reb Schlosser volt, átszellemült Krisztus-arcú, kiváló lengyel haszid, aki hittanra és héber nyelvre tanította a fiúkat. Schlosser ifjú nejével és egyre szaporodó családjával megtelepedett a Rákóczi-tanyán, és foglalkoztatása akkor sem szűnt meg, amikor a már tizennyolc éves tanítványai befejezték vele a tanulást. E dinamikus, szuggesztív ember ekkor kántor lett a családi zsinagógában.

Sas tanárt, a későbbi szerzeményt, 1921-ben csábították magukhoz egy nyíregyházi gimnáziumból. Közismereti tárgyakat tanított délelőttönként a fiúknak, a hitoktatás számára hagyva szabadon a délutánt.

Ha Schlosser olajosan csillogó barna szemével, gesztenyeszín szakállával Jézushoz hasonlított, a boltozatos homlokú, rövid szakállú, szúrós tekintetű Sas olyan volt, mint egy ifjú Lenin. A Nagyalföld egyik városkájából származó tanár világnézetét, magatartását teljes egészében a magyarságeszme itatta át. Ellentétben Schlosserrel, ő semmiképp sem lett volna hajlandó a Weinberger-birtokon letelepedni. A „tanár úr” – ahogyan mindenhol ismerték – a szomszédos Nyírmada főutcáján, a katolikus templom mellett lakott egy özvegy parasztasszony házikójában, aki idővel egy ugyanolyan magas homlokú, szúrós, szürke szemű kis

Leninnek adott életet, amilyen bérlője volt. E rendíthetetlen ateista egyetlen vallási előírásnak hajtott fejet: szigorúan megtartotta jom kippur böjtjét, eleget téve ezzel az anyja halálos ágyán tett ígéretének.

A vallási nézetkülönbség ellenére Sas megtalálta a helyét Weinbergerék otthonában. Kálmán örömet lelte a vele folytatott beszélgetésekben és sakkjátszmákban. Tanítványai meg – sajátos és szokatlan tanítási módszere ellenére – rajongásig szerették.

A történelem- és földrajzkönyvet szó szerint a fejükhöz vágva, Sas egy vállrándítással közölte: „Ezen nincs mit magyarázni. Tanuljátok meg!” Helyette olyasmit tanított, amit szeretett: latint, matematikát, fizikát. Azt akarta, hogy a fiúk használják eszüket, erőltessék agyukat, gondolkodjanak. Ezen munkálkodott az órákon felvetett fogas kérdéseivel és a tanítást követő sakkpartikkal egyaránt.

[...]

A Weinberger fiúknak (Gusztinak és Ferinek 1924-ben, Palinak két évvel később) sikerült bejutniuk a Debreceni Mezőgazdasági Akadémia első évfolyamára. Köszönhető volt ez az akkori igazgató, Ruffy-Varga Kálmán rendkívül liberális szellemű vezetésének. Tudni kell ugyanis, hogy 1924-ben már négy esztendeje érvényben volt az úgynevezett *numerus clausus* rendelet, amely meghatározott százalékban korlátozta a zsidó hallgatók felvételét felsőoktatási intézményekbe. Az ország három mezőgazdasági akadémiaja közül valójában a debreceni volt az egyetlen, amelyik egyáltalán felvett még zsidókat.

Ruffy-Varga – a kiváló tudós és tanár, aki életpályája csúcán a parlament felsőházának lesz majd tagja – a tudományos igényesség és emberi tisztesség elvei szerint igazgatta az akadémiát. Az antiszemita közhangulattal szembeállva bizonygatta, hogy miután a többi hasonló jellegű főiskola nem hajlandó zsidó jelentkezőket felvenni, Debrecen kénytelen a *numerus clausus* megsabta hat százalékos arányszámon túllépni. Olyan időszakban, amikor antiszemita tüntetések divatja járta az ország egyetemlein és főiskoláin, ő sem tudott effélé-

* Részletek Elaine Kalman Naves *Journey to Vaja (Utazás vajára)* c. művéből

ket megakadályozni a debreceni akadémián, ő maga azonban mindenkor pártfogolta, oltalmazta, védőszárnyai alá vette zsidó hallgatóit. Amikor a szemeszter kezdetén fogadta a Weinberger fiúkat és őket kísérő édesapjukat, ünnepélyes ígéretet tett Kálmánnak:

„Weinberger úr, elégtelen tanulmányi eredménnyel kívül az égvilágon semmi sem akadályozhatja meg fiait sikeres pályafutását a debreceni akadémián.”

Ruffy-Varga komolyan vette ígéretét.

[...]

A fehérterror kezdete óta eltelt öt évben az Ébredő Magyarok és más antiszemita szövetségek (melyek tagjai „bajtársnak” titulálták egymást) egyre jobban megerősödtek, míg csak befolyásuk az egyetemi életre jószerével korlátlanná nem vált.

Amikor Weinberger Guszti és Feri, hat zsidó évfolyamtársukkal együtt, elkezdte akadémiai tanulmányait, a zsidóüldözés legáltalánosabb formája az „eltanácsolás” volt, azaz a diákszervezet előzetesen figyelmeztette a zsidó hallgatókat, tartózkodjanak az órák látogatásától.

Jóval megalázóbb volt az órai részvétel spontán megakadályozása. Szervezetük egyensapkájával fejükön, bajtársak álltak őrten a tanterem ajtajában, és megakadályozták, hogy zsidó hallgatók belépjenek. Máskor meg óra közben kellett távozniuk a teremből, társaik harsogó kórusától kísérve: „Büdös zsidó!”

Tizennyolc éves apám és tizenhét éves nagybátyám nem volt felkészülve efféle gyűlölködő támadások elviselésére. Sohasem éltek távol otthonuktól, s mint magántanulóknak nem volt alkalmuk a középiskolában hozzáedzódni osztálytársaik gúnyos megjegyzéseikhez, kisebb-nagyobb sértéseikhez. Kiváló szellemi képesség és céltudatosság volt az egyetlen fegyverük, és azzal a szilárd elhatározással érkeztek Debrecenbe, hogy minden erejükkel a tanuláshoz szentelik magukat. Okosak voltak, lelkiismeretesek, talán túlságosan is.

Kitűnő osztályzataik rögvést nagyon népszerűtlené tették a két fivért évfolyamtársaik körében, úgyhogy a nagy ambícióval startoló Guszti és Feri az első félév végén úgy döntött: félbehagyják tanulmányait, távoznak az akadémiáról. Egy különlegesen csúnya incidens váltotta ki elhatározásukat.

A mezőgazdasági gyakorlatot vezető Halász professzor elegáns lenézással kezelte zsidó hallgatóit. Mivel azonban a szorgalmat nagyra értékelte, nem-

egyszer állította a Weinberger fivérek teljesítményét példaként a többiek elé.

Az egyik bemutató órán, miután a professzor kiemelte és elismerő szavakkal méltatta Feri munkáját, az egyik „bajtárs” égő cigarettát hajított a nagyra értékelt hallgató nyakába. A mit sem gyanító Feri döbbenetén felpattant helyéről, és kisebb vitypasztancot lejtett, melynek láttán társai gúnyos hahótában törtek ki. A két fivér lehajított fővel távozott a teremből.

Másnap, amikor kihallgatást kértek az igazgatótól, Ruffy-Varga elképedve értesült távozási szándékukról, melynek okát ismételt faggatása ellenére sem voltak hajlandók elárulni. Az igazgató dicsérte előmenetelüket, az akadémia értékes tagjának nevezte őket, és ígéretes jövőt jósolt számukra. Végül emlékeztette őket apjuknak tett ígéretére, miszerint „egyedül gyenge teljesítményük akadályozhatja meg, hogy diplomát szerezzenek ezen a főiskolán”.

E szavak hallatán Feri önkéntelenül felkiáltott. – „Legyen szabad Igazgató Úrnak tisztelettel megjegyznem, hogy nincs az a diploma, amely megérem, hogy elveszítsem önbecsülésemet.”

Ruffy-Vargának apránként sikerült kiszedni belőlük az elmúlt hónapok sorozatos megaláztatásait. Amikor a cigaretta-epizódról értesült, az igazgató egyébként is pirosposzsgás arca rákvörös lett. Tenyerével a mahagóni íróasztalra vágott.

– Nevezék meg azonnal a főkolompásokat, hogy nyomban behívathassam őket. Ha maguknak még egyszer bántódásuk esik, ha csak egyetlen hajszáluk is meggörbül, nemcsak innen távolítom el őket, de gondom lesz rá, hogy az ország egyetlen főiskolájára se kerülhessenek be.

Állta a szavát. Guszti és Feri maradt. Senki sem merészelt többé zsidó diákokat molesztálni a tanév hátralévő részében. És bár a korábbi gyalázkodók egynémelyike továbbra is gyűlölködő pillantásokat vetett a Weinberger fiúkra, már csak messziről tette.

Végül mindhárom fivér jeles diplomát szerzett – egyedülálló családi rekord az akadémia történetében.

[...]

Guszti és Feri „szombat reggeli előadó túsáira” eredetileg Morvay Zsiga kedvéért került sor. Zsiga apámnak egyik legmeghittebb barátja lett az akadémián, és az maradt élete végéig. Pár évvel idősebb volt évfolyamtársainál, és szó, ami szó, szívesebben járt szórakozni és hölgyismerőseinek ten-

ni a szépet, minthogy tanulásra vesztegesse idejét.

Szombat délelőttöként is kötelező volt az óralátogatás, ami nem kis problémát okozott a vallásos diákoknak. Az akadémia épülete és tangazdasága kilenc kilométerre feküdt a városközponttól, a zsidó hallgatók nagy részének lakhelyétől. Közlekedési eszközzel jelentéktelen távolság volt ez, ámde szombaton – sábeszkor – a vallási előírásokat követőknek tilos járművön utazniuk. A három évfolyam mintegy húsz zsidó hallgatója közül egyedül apám és nagybátyám – figyelmen kívül hagyva mindjobban érlelődő vallási kételyeiket – respektálták ezt a tilalmat. Lett légyen tavasz vagy őszi, nyár vagy tél, akár esett, akár fújt, ők ketten gyalogosan ballagtak át a városon és az erdőn, végigülték az előadásokat anélkül, hogy jegyzeteltek volna (írni is tilos!), majd újra visszakutyagoltak ugyanazon az úton, és bizony jócskán elmúlt már az ebédidő, amikor a városba értek.

Amikor az enyhe tavaszi reggelek mind enyhébbé váltak, Morvay Zsigának szembe kellett néznie azzal a szomorú ténnyel, hogy teljesítménye igencsak kizárja őszi visszatérésének lehetőségét az akadémiára. Így hát kelleetlenül bár, de elfogadta Guszti javaslatát, hogy csatlakozzék szombat reggeli gyalogtúrájukhoz, amikor is elmagyarázzák, átveszik vele az anyagot. Szombat reggelenként tehát fel s alá járkált Zsiga a Piac utca 61. előtt, várakozva a hetenkénti gyalogtúra instrukcióira, melynek segítségével reményei szerint sikerül majd átmenni az évvégi vizsgákon.

[...]

Ahogy közeledett a tanév vége, nemcsak Morvay Zsiga, de más elsőévesek is tartottak tőle, hogy végleg búcsút mondhatnak az akadémiának. Antiszemita bántalmazások nem élénkítették tovább az unalmas órákat, egyrészt Ruffy-Varga fegyelmi intézkedéseinek eredményeképp, másrészt mert a zsidók molesztálását évközi sportként űzték, míg az évvégi szigorlat fenyegető képe egy csapásra közönyössé tette a diákokat minden mással szemben. Így történt, hogy egy szombat reggelen, amikor a két fivér kilépett a Piac utca 61. vaskapuján, egyik évfolyamtársuk, pontosan az, aki legjobban nevetett, mikor Weinberger Feri nyakába hajították az égő cigarettát, ott állt a kijáratnál, tankönyvvel a kezében.

– Szervusztok, fiúk – üdvözölte őket széles mosollyal. – Hajlandók lennétek-e [...] elmagyarázni

valamit, ami nem teljesen világos számomra? – Ujjait végigpörgette a könyv lapjain, kerülte a fivérek pillantását.

– Természetesen – szólott Feri, rövid szünet után. – Szívesen megtesszük. Csakhogy most kicsit sietnünk kell. Tudod, mi zsidók, nem szállunk villamosra szombaton. Így hát iparkodnunk kell, hogy idejében kiérjünk.

– De ha kedved van velünk tartani – tette hozzá nyájas hangon Guszti –, mindent elmagyarázunk, amit akarsz.

A fiatalember útnak indult velük. Tétovázva feltett, bizonytalan kérdései igencsak halovány tárgyi tudásról tanúskodtak. Ő volt az első fecske számos más tanítvány közül. Míg csak a félév véget nem ért, minden szombaton a bajtársak egyre növekvő hada kísérte gyalogosan Gusztit, Ferit és Zsigát. A fivérek debreceni ügyvéd nagybátyja, „Karcsi bácsi”, egykori piarista diák találó megállapítása szerint a menetben haladó két unokaöccse láttán óhatatlanul papokra kellett gondolnia, amint teológiai tételeket fejtegetnek az őket kísérő szeminaristáknak.

ANGOLBÓL FORDÍTOTTA
WALKÓNÉ BÉKÉS ÁGNES

